

הרב יהודה קרויזר

"והורשתם את הארץ וישבתם בה"

כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה"

כאשר בני ישראל עומדים בערבות מואב ליד הירדן לפני הכניסה לארץ ישראל, מצוה אותם הקב"ה "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" (במדבר לג, נג).

מפרש רש"י "והורשתם" – וגרשתם.

שואל בעל אור החיים (שם) והרי נאמר בשבעת העממין לא תחיה כל נשמה, ואם כן מדוע כאן מצוה התורה רק לגרש, וכוונתו לנאמר בספר דברים (כ, טז) "רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה".

עונה בעל אור החיים שהציווי בספר במדבר "והורשתם את הארץ" עוסק בעמים אחרים הגרים בארץ ישראל שאינם משבעת העמים – ודינם גרוש, והראיה לכך מפסוק קודם שנאמר שם (לג, נג) "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם" ודקדק הכתוב "את כל יושבי הארץ" כלומר גם את העמים שאינם משבעת העמים.

בציווי המופיע בתורה מופיעים שני ענינים, האחד "והורשתם את הארץ, והשני "וישבתם בה".

מפרש רש"י במקום: "והורשתם אותה מיושביה, ואז וישבתם בה, תוכלו להתקים בה ואם לאו לא תוכלו להתקים בה". לפי פרוש רש"י המצוה היא "והורשתם" – לגרש את יושבי הארץ, והמשך הפסוק "וישבתם בה" זו הבטחה.

כלומר שאם יקיימו "והורשתם" יזכו "וישבתם בה" וכן פרש הספורנו (שם) "כאשר תבערו יושבי הארץ אז תזכו להוריש את יושבי הארץ לבניכם, שאם לא תבערו אותם אע"פ שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להוריש לבניכם".

הרמב"ן (שם) חולק על רש"י ומפרש ששני חלקי הפסוק "והורשתם את הארץ, וישבתם בה" הרי הם שתי מצות עשה, וזה לשונו (שם) "על

דעתי זו מצות עשה יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה'".

וכן כתב הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות מצות עשה ד' – וזה לשונו "שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה". ציווי זה מתייחס גם לעמים שאינם משבעת העממים כדברי הרמב"ן – "אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות" ואחרי הכבוש צריך לקיים את מצות הישיבה בארץ כלשון הרמב"ן "נצטוונו אנו לבא לארץ ולכבוש הערים ולהושיב בה שבטנו, וכן אחרי הכריתנו העמים אם רצו שבטנו לעזבה ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים שנצטוונו בכבושה ובישיבתה".

כאשר מצוה זו נוהגת בכל הדורות, וראיתו של הרמב"ן מכך שבארם נהרים וארם צובא אין מצוות נוהגות בהן מפני שדוד כבשן לפני שכבש את כל ארץ ישראל, מכאן שמצות ירושת הארץ נוהגת בכל הדורות.

ובסכום דבריו כותב הרמב"ן – "אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנה ואפילו בזמן הגלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה".

וכן מופיע בספרי (ראה, פ) מעשה ברבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עניהם זלגו דמעוניהן וקראו המקרא הזה "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים" (דברים יא לא-לב) וחזרו ובוא למקומם, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

וממשיך שם הספרי "מעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה והגיעו לצידן וזכרו את ארץ ישראל וזקפו עניהם וזלגו דמעוניהם וקראו בגדיהם וקראו המקרא הזה "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים" חזרו ובאו להם למקומם אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

ובדין כפיה לעלות לארץ ישראל מופיע בגמרא בכתובות (קי:): "תנו רבנן הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות, ואם

לאו תצא בלא כתובה, היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות כופין אותו לעלות, ואם לאו יוציא ויתן כתובה".

משנה זו נפסקה להלכה ע"י הרמב"ם בהלכות אישות פרק יג הלכות יט"כ וכן פסק המחבר בשו"ע אבן העזר סימן ע"ה סעיפים ג"ד וכתב שם הפתחי תשובה בס"ק ו' – הנה הרמב"ן מנה מצוה זו בכלל מצות מקרא ד"וירשתם אותה וישבתם בה" (דברים יא, לא) וכי היא שקולה כנגד כל המצוות, וגם תרומת הדשן בפסקיו סימן פח הפליג בה, איברא התוסי' בכתובות בשם ר' חיים כהן כתב שעכשיו אינו מצוה לדור בארץ ישראל כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולים לזוהר בהם ולעמוד עליהם, אמנם הרי"ט בתשובותיו סימן כ"ח ובחדושו לכתובות הוכיח דאיזה תלמיד טועה כתבו על שם התוספות ולא דסמכא היא כלל, והדין עמו.

וכן כתב בעל נתיבות משפט, וא"כ כל הזמנים שווים לקיום מצוה זו, וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים שכתבו שכופין האשה שתעלה עמו כפשטא דמתניתין.

וכן במסכת בב"ק ס: – "והלוקח בית בארץ ישראל כותבים עליו אונו (שטר מכירה) אפילו בשבת, שואלת הגמרא בשבת סלקא דעתך אלא כדאמר רבא התם אומר לנכרי ועושה הכא נמי אומר לנכרי ועושה, ואף על גב דאמירה לנכרי שבות היא משום ישוב ארץ ישראל לא גזרו ביה רבנן.

ופרש רש"י בגיטין ח: משום ישוב ארץ ישראל – לגרש גוים ולישב ישראל בה.

וכתב שם התוסי' (בב"ק פ:): שדוקא משום מצוה זו דישוב ארץ ישראל התירו אמירה לגוי אבל לצורך מצוה אחרת לא שרי אמירה לנכרי, דין זה נפסק ברמב"ם בהלכות שבת ו' יא, וכן בשו"ע או"ח סימן ש"ו סעיף י"א נפסק "מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הגוי בשבת וחותר ומעלה בערכאות", ומוסיף הרמ"א שם בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום מצות ישוב ארץ ישראל לא גזרו.

הרמ"א מנמק את ההתר בכך שהכתיבה היא מדרבנן ולכן יש כאן שבות דשבות ומשום ישוב ארץ ישראל התירו, ובבאור הלכה (שם) באר שדעת האור זרוע הסובר שכתב שלהם הרי אסורו מדרבנן הוא דעת יחיד

וכל הפוסקים חולקים עליו ודעתם שגם כתב של גוים אסורו מהתורה, ואפילו הכי התירו כאן ע"י גוי משום מצות ישוב ארץ ישראל.

ואף שבשו"ע נפסק בסימן ש"ז ס"ה שמלאכה דאוריתא אסור לעשות על ידי גוי אפילו לצורך מצוה, אבל משום מצות ישוב א"י התירו אמירה לגוי.

כאשר בהמשך לציווי זה של הורשת הארץ מופיע אזהרה "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעניכם ולצנינים בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה" (במדבר לג נה) ופרש בעל אור החיים "לא בלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו אתם וישבתם בו, וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו לומר קומו צאו ממנו".

ומשום חומרת הציווי מופיע אזהרה נוספת (שם נ"ו) "והיה כאשר דימיתו לעשות להם אעשה לכם" כלומר כל קיומנו בארץ ישראל תלוי בהורשת יושבי הארץ ובישבתנו בה.

בגלל חומרת ציווי זה מצאנו במסכת סוטה לד. עודם בירדן אמר להם יהושע דעו על מה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם שנאמר "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם..." (במדבר לג) אם אתם עושין כן מוטב ואם לאו באים מים ושוטפים אותיכם, מאי אותיכם אותי ואתכם.

ומופיע בירושלמי שביעית ל, א שלש פרסטיגיות (אגרות) שלח יהושע לא"י עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה להפנות יפנה, להשלים ישלם, לעשות מלחמה יעשה, הגרגשי עזב את הארץ הגבעונים השלימו ושאר יושבי הארץ בחרו במלחמה.

דינם של אותם שבחרו במלחמה נפסק ברמב"ם בהלכות מלכים פ"ו ה"ד.

אבל שבעת עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר בספר דברים (כ, טז) "רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה".

גם יהושע בדבריו האחרונים אל העם חוזר על האזהרה על קיום מצות ירושת הארץ "כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכס ידוע תדעו כי לא יוסיף ה' אלקיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח

ולמוקש ולשוטט בצדיכם ולצננים בעניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם ה' אלקיכם" (כג, יב) אבל למרות האזהרות המרובות עם ישראל לא הוריש את יושבי הארץ.

וכך מצאנו בספר שופטים פרק א' "ולא הוריש" מנשה את בית שאן "ואפרים לא הוריש את הכנעני... זבולון לא הוריש את יושבי קטרון... אשר לא הוריש את יושבי עכו... נפתלי לא הוריש את יושבי בית שמש".

והתוצאה מכך "ויעזבו את אלקי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעיסו את ה'". ועונשם – "בכל אשר יצאו יד ה' היתה במ לרעה כאשר דיבר ה' וכאשר נשבע ה' להם ויצר להם מאוד" ובנוסף לעונש זה "ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר ציויתי את אבותם ולא שמעו לקולי גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימות" (שופטים ב יא, כג) עם ישראל לא קים את הציווי המפורש "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" (במדבר לג, ז).

ומיד נענשו על ידי הגוים שנשארו בארץ לקים את מה שנאמר "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצננים בצדכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה" (שם לג נה).

גאולת ישראל תחלתה ביציאת מצרים וסופה בכניסה לארץ, וכמו שנאמר למשה בהתגלות בסנה "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחיתי והאמורי והפריזי והחיוי והיבוסי", לפני היציאה ממצרים עם ישראל מל את עצמו ומקריב קרבן פסח, וכמו שנאמר ביחזקאל (ט"ז, ו) ואעבור עלך ואראך מתבוססת בדמך ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך חיי".

ופרש רש"י שם – מהם שני הדמים המוזכרים בפסוק – דם הפסח ודם המילה – לפי שבדם פסח ודם המילה נגאלו.

ומשמעות שני הדמים להבדיל את עם ישראל מאומות העולם, קרבן הפסח משמעותו ההנתקות מאלהי מצרים והמילה הוא האות בגופו של האדם מישראל, וכמו שמופיע במשנה בנדריים פ"ג משנה יא קונם שאיני

נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי האומות... שאין ערלה קרויה אלא לשם הגוים שנאמר "כי כל הגוים ערלים" (ירמיהו ט, כה).

וכמו ביציאת מצרים כך בכניסה לארץ יהושע מל את העם בגלגל וכמו שנאמר בספר יהושע (ה, ג) "ויעש לו יהושע חרבות צרים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות".

ואחרי כן "ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבע עשר יום לחודש בערב בערבות יריחו (ה, י).

וכמו שניסי עשרת המכות הביאו ליציאת עם ישראל ממצרים כך נס כבוש העיר יריחו היה צריך להביא את עם ישראל להשלמת כבוש הארץ וקיום מצות "והורשתם את הארץ וישבתם בה", ובכך להגיע אל הגאולה האחרונה. עם ישראל לא קים מצוה זו למד ממעשיהם הרעים של יושבי הארץ ונענש.

וכך נאמר על צדקיהו המלך האחרון שביהודה "וירדפו חיל כשדים אחר המלך וישיגו אותו בערבות יריחו וכל חילו נפוצו מעליו" ויתפשו את המלך ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וידברו אתו משפט, (מלכים ב כה, ה).

ביריחו נכנסו לארץ וביריחו נתפס המלך האחרון והוגלה לבבל.

ואחרי יתר העם – ובחדש החמישי בשבעה לחודש היא שנת תשעה עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזרדאן רב טבחים עבד מלך בבל לירושלים וישרוף את בית ה'... ואת חומת ירושלים סביב נתצו... ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנופלים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזרדאן רב טבחים" (מלכים ב כה, ח, יח).

ולאחר הרצחו של גדליהו בן אחיקם נאמר על שארית העם שנשארו בארץ.

"ויקומו כל העם מקטן ועד גדול ושרי החילים ויבואו מצרים כי יראו מפני הכשדים".

ובכך נסגר המעגל – תחלתו בגאולה ממצרים וסופו בגלות למצרים, ובכך נתקים "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם... והיה כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם, (במדבר לג נה"ו).

לאחר שנות גלות חזר עם ישראל לארצו ועלינו לדאוג לקיומה של מצוה חשובה זו "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה".